

KÖNYVESPOLC

Debrecen helytörténeti irodalma

Bibliográfiánk az ötkötetes *Debrecen története* (1981-1997) hetedik köteteként látott napvilágot. A kiadástörténet érdekessége, hogy az öt kötetben felhalmozott, gyakran először itt szereplő ismeretanyag, adatok, részek, részletek stb. alig voltak elérhetőek, s maguk a kötetek is nagyon nehezen voltak kezelhetőek. Hamar rá kellett jönnie mindenkinek, hogy Debrecen város történetéhez mielőbb „segédletet” kell készíteni. Ezt látták és érezték nemcsak a Debrecen története különböző köteteit olvasgatók, hanem a szakemberek is; mindenki, aki kezébe vette a Debrecen történetének kötetét, ezt szóvá tette és oly erősen „követelték” a megfelelő segédletek elkészítését, hogy azok hamarosan el is készültek. Elsőként az öt kötet *mutatói* készültek el *Bényei Miklós* összeállításában és megtöltötték a sorozat 6. kötetét (Debrecen története 1-5 kötet. Mutatók. Db. 2000. 332. old.). A Debrecen története monumentalitását az is igazolja, hogy a város nagy, széles és mély történetében való eligazodást a mutatók, bármily nagy jelentőségűek is egyébként, a kiadványsorozat tartalmi megismeréséhez nem bizonyultak elégségeseknek. Feltétlenül szükség volt egy, a nagy múltú város történetével foglalkozó bibliográfiára is. Ezt a feladatot is *Bényei Miklós* oldotta meg, összeállítva egy 10 304 tételből álló helytörténeti bibliográfiát, amely aztán 2002-ben, a Debrecen története 7. köteteként meg is jelent.

Ilyen nagy, jelentős vállalkozásnál nemcsak il-
lő, hanem meg is követelt dolog a szerző, jelen
esetben a bibliográfus munkásságának ismertetése.
Bényei Miklós egyetemi tanár, a Hajdú-Bihar
Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese széleskörűen
ismert és elismert könyvtáros, a nagyszerű debreceni
könyvtáros-bibliográfus hagyományoknak
nemcsak továbbfolytatója-, hanem karakteres to-
vábbfejlesztője is. Kiterjedt bibliográfiai tevékeny-
sége legjellemzőbb része a komplex helytörténeti
könyvészet. Évtizedek óta folyamatosan és követ-
kezőtlen kutatja-gyűjti és teszi közzé – több más
mellett – a *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyveiben*
és a *Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár* kiadásában
megjelent *helyismereti műveket: Hajdú-Bihar megye*
1975–2000., illetőleg a *Hajdú-Bihar megye helytörté-
neti irodalma*. 1971–2000., valamint a *Hajdú-Bihar*
megyei helyismereti kiadványok 1993–2000. című so-
roszatok kötetiben. Tehát óriási anyaga van,
mondhatni, hogy „készenlétben”, ilyen nagy for-
mátumú munkák bibliográfiai alátámasztására is,
mint amilyen ez az ötkötetes Debrecen története.

Vannak olyan nézetek is, hogy egy-egy tárgy-
kör, de különösen egy-egy település története leg-
jobbhan megismerhető a település teljességre törek-
vő bibliográfiájából. Az efféle bibliográfiák a leír-

taknál szélesebb körben jeleníthetik meg a feldol-
gozott táj-, falu-, város történetét, mint maguk, a
még oly jó feldolgozások is. Debrecen történeté-
nek effajta „megjelenítésében” különösen nagy
szerepe van az alábbiakban ismertetendő, *Bényei*
Miklós összeállításában-szerkesztésében a Debre-
cen története 7. köteteként megjelent *Debrecen hely-
történeti irodalma – Válogatott bibliográfia* című im-
pozáns munkának. Már csak azért is, mert a bibli-
ográfus a 10 304 tételt az *Ajánlás (Kósa Lajos)*, a *Tá-
jékoztató*, a *Források*, a *Rövidítések*, valamint az *I. feje-
zetként* az összefoglaló és több korszakot érintő
művek (gondosan rendszerezett és ennek megfele-
lően tagolt) felsorolása után, a *II. fejezettel* kezdő-
dően a Debrecen története első (Debrecen történe-
te 1693-ig) kötetével kezdve, végig megy a Debre-
cen története további kötetein (*III. fejezet*: Debre-
cen története 1693–1849.; *IV. fejezet*: Debrecen törté-
nete 1849–1919.; *V. fejezet*: Debrecen története
1919–1944.; *VI. fejezet*: Debrecen története 1944–
2000. Minden fejezetben ugyanazon szempontok
szerint való rendszerezéssel, illetve tagolással is-
merteti a kérdéses korszak történetére vonatkozó
könyvészeti adatokat (ilyen rendszerbe állítva, il-
letve így tagolva: Összefoglaló művek; Átfogó
köztörténeti írások; Politika; Városi élet; Gazda-
ság; Egyházak; Művelődés; Irodalom; Képzőmű-
vészet; Színház; Zene; Népművelés; Könyvkiadás;
Sajtó; Könyvtárak; Múzeumok; Levéltárak). Itt fel-
tétlenül ki kell tennünk arra, hogy a fentebb felsor-
olt tagolás összefoglaló jellegű címei mögött fel-
sorakoztatott anyag további, részletező tagolásban
kerül bemutatásra. Például a fentebb idézett *VI. fe-
jezet* (Debrecen története 1944–2000.) a *Városi élet*
részcíme a következő tagolásban adja közre az
adatokat: 1. *Közigazgatás, jog*; 2. *Városigazgatás, vá-
roskép* (Műemlékvédelem); 3. *Népesség, Társadalom,*
Életmód (Népszámlálások); 4. *Egészségügy* (Sport).

Számunkra talán érdekesebb, ha a *Gazdaság*
részcímben foglaltakról is szólunk (Mezős- és Erdő-
gazdaság, Ipar, Kereskedelem, Közlekedés, Posta).
Ugyanis ez a gazdag rész mintegy bevezetéssel
is szolgálhat egyrészt az *Egyházak* (Katolikus
Egyház, Református Egyház; Lelekipásztorok, kü-
lön kiemelve: Révész Imre; Izraelita egyház;
Egyéb egyházak) részcímben foglaltakhoz, más-
részt pedig az ezután következő, alaposan részle-
tező *Művelődés* (Oktatás-Iskolák, Pedagógusok;
Református Kollégium Professzorok, Tanárok; Or-
vostudományi Egyetem Professzorok (külön ki-
emelve: Sántha Kálmán); Agrártudományi Főiskola
Egyetem (Tanárok, Professzorok), valamint a ke-
vesébé tagolt *Tudomány* részekhez. A *Művészetek*
fejezet újból részletező, külön részcímeiken foglal-
kozik az *Irodalommal* (Írók, költők: Szabolcska Mi-
hály, Ady Endre, Tóth Árpád), a *Képző- és fotómű-
vészettel* (Művészek), a *Színházzal, mozival* (kultú-

rával, színészek bemutatásával), végül a *Zene, a Nyomdászat, a Könyvkiadás, a Sajtó, a Könyvtárak, a Múzeumok* adataival.

Ahogy az eddigiekből is láthattuk egy, a bibliográfiakészítés mesterpéldájával állunk szemben. Bár minden bibliográfia-bibliográfus teljességre törekszik, munka közben kénytelen belátni, hogy törekvése elérhetetlen, idealista célt követ. Ezt bibliográfusaink tudják, be is látják és ezért munkáik címeiben is kijelentve, hogy nem teljes, hanem „válogatott” bibliográfiát adnak közre. A bibliográfus legfőbb feladata kell legyen, hogy „válogatásával” minél szélesebb, minél több és többféle igényt elégítsen ki, adjon segítséget. Különösen fontos kötött témánál a *témánál maradás*, hogy ne kalandozzanak el se messze tájakon, se a múltban, se a jövőben. Rokon- és ellenszenv se befolyásolhatja a „válogatást”. Itt egyedül a szakmaiság érvényesülhet. Ezért is érthető a legfontosabb követelmény: a bibliográfus a vállalt tárgykör magasan képzett, esetleg maga is alkotó munkása legyen, azaz jól tájékozott a „területen”, vagyis az anyagban. Mindennek a követelménynek leginkább a szigorúan következetes logikus rendszerben való gondolkodással, tervezéssel és kivitelezéssel tehetünk eleget, illetve tesz eleget Bényei Miklós.

Helytörténeti bibliográfiánkat nem igen lehet tartalmilag ismertetni. Egy dolog biztos: a bibliográfia, a korszerű könyvészet minden módszertani követelményeit betartó, pontos, megbízható munka. Az a fentiekben ismertetett rendszerezéséből is láthattuk, a bibliográfus figyelme kiterjedt Debrecen mindenféle életmegnyilvánulásával foglalkozó írásműre. Láthatóan nem esett bele a bőség zavarába se. Ezt a veszélyt az adatokban való válogatása mellett azzal is elhárította, hogy kötött módon, a Debrecen története 1–5 kötetéhez alkalmazkodva dolgozott. Legfeljebb valamiféle itt-ott feltételezett aránytalanságról beszélhetnénk (például Debrecen XIX–XX. századfordulója irodalmáról gyűjtve az anyagot inkább emeltük volna ki mondjuk Oláh Gábert, vagy Baja Mihályt, mint Szabolcska Mihályt, akivel különben elég nagyszámú közlemény foglalkozik). Ezek azonban egyáltalán nem befolyásolják azt, hogy Bényei Miklós munkáját önmagában alkalmasnak találjuk Debrecen történetének megismerésére. Tegyük hozzá, hogy a bibliográfiák céljának megfelelően a továbbgondolásra ösztönző, „árnyaltabb” történet megismerésére.

(Debrecen, 2002.)

Dankó Imre

1 1. Debrecen története 1693-ig. Szerkesztette: Szendrey István. Debrecen. 1984. 692 old.; 2. Debrecen története 1693–1849. Szerkesztette: Rácz István. Debrecen 1981. 556 old.; 3. Debrecen története 1849–1919. Szerkesztette: Gunst Péter. Debrecen 1997. 504 old.; 4. Debrecen története 1919–1944 Szerkesztette: Tokody Gyula. Debrecen 1986. 508 old.; 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. Szerkesztette: Veress Géza. Debrecen 1997. 359 old.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza

2003-ban jelent meg Szabadkán először egy CD-ROM lemez a fenti címmel, majd egy 246 oldalas kísérő füzet is: *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának* (továbbiakban VMNA) *kommentárkötetete*.

A lemez is és a füzet is négynyelvű: a cím a magyarokon kívül német, angol és szerbhorvát nyelven is olvasható. Egyébként a lemez is négy nyelvű, egy-egy kattintással valamelyik nyelven jelennek meg az adatok. A kiadó a Kiss Lajos Néprajzi Társaság, a lemez támogatói között ott van az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Közalapítványa, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszéke és a pro Renovanda Cultura Hungariae – mind Budapesten. A füzet elkészítését és megjelentetését a magyarországi Nemzeti Kulturális Alapprogram és Szabadka Várososa támogatta.

Voltaképpen néhány kutató gyors, lelkes munkájának eredménye mindez. Szerkesztőként Papp Árpád és Raffai Judit, valamint Terbócs Attila olvasható. Utóbbi a számítógépes technikát nyújtotta. A két lektor (Silling István és Terbócs Attila) nyilván olyan munkamegosztásban dolgozott, hogy az első a néprajzi anyagot, a második a számítógépes kivitelt ellenőrizte.

A rendkívül fontos kiadvány munkálatait az 1997-ben önálló civil szervezetté vált Kiss Lajos Néprajzi Társaság végezte és koordinálta. Felhasználták a Magyar Néprajzi Atlasz, valamint az Etnológiai Atlasz Jugoszláviája eddig megjelent anyagát. Voltaképpen három időpontot vizsgáltak: a második világháború utáni évtizedet, az „aranykor”-nak nevezett 1970-es éveket, végül az 1990-es évek társadalmi változásait. 41 kutatópontot választottak ki. Ezeket ismertetik is. A kutatások mintegy 15 témakörre terjedtek ki. Ezeket az alábbi sorrendben az alábbi kutatók összegezték: földművelés (Kovács Endre) – állattartás (Pénovátz Antal) – kisipar (Klamár Zoltán) – település és építkezés (Harkai Imre) – házbelső (Beszédes Valéria) – táplálkozás (Papp Árpád) – az emberélet fordulói (Nagy Abonyi Ágnes) – jeles napok (Borús Rózsa) – néphit (Papp Árpád) – népi vallásosság (Silling István) – népi gyógyászat (Balla Ferenc) – epika (Raffai Judit) – lokális és társas kapcsolatok (Klamár Zoltán) – identitás (Papp Árpád). Csak gratulálhatunk, hogy tizenegy szakembert sikerült találni a közös munkára, sőt, ezen kívül más néprajzkutatók, folkloristák is találhatóak a Vajdaságban, olyan témák kutatói, amelyek a mostani atlaszban nem szerepelnek. Voltaképpen helyes megoldás volt egy szerényebb, ám megvalósult atlasz létrehozása, mint egy gigantikus terv, amiből végül is nem sok született volna meg. Az egykor a lexikonok földjének nevezett Jugoszlávia sok ilyen, be nem fejezett tervet tud felmutatni, köztük éppen a jugoszláv néprajzi atlaszt, vagy a sokáig horvát tervek (legfőképpen Branimir Bratanić professzor el-

vei) alapján az „el-nem-készülésig” eljutott Európai Néprajzi Atlaszt.

A VMNA szinte az utolsó pillanatban és nagy anyagi, szervezési és társadalmi nehézségek között készült el. Az adatközlőket illetően gyakran egy „utolsó generációt” sikerült megtalálni, akinek még voltak emlékei a délszláv állam létrejöttét megelőző állapotokról. Ugyan az Atlasz az utóbbi ötven évre vonatkozik, és ebből is csak idő-szeleteket vett ki, ám az előzményeket mind a kutatóknak, mind az adatközlőknek ismerni kellett ahhoz, hogy a későbbi jelenségeket egyáltalán értelmezni tudják.

Mind a CD-ROM, mind a kommentárkötet jó áttekintést ad. Noha természetesen a CD-ROM az igazán fontos része a munkának, azért többen először a kísérelő füzetet fogják forgatni. Itt a bevezetőben az atlasz fő szerkesztője, Papp Árpád ad rövid áttekintést az egész munkálatról. Talán csak azt hiányoljuk e tömör bemutatóból, hogy a tervek és a megjelent két forma közti különbségeket (pl. település és építkezés, néptánc) nem említi. Ez követi az anyag feltárása, amely témák szerint halad, röviden, néhány oldalon áttekinti a témakörökön belül bemutatott kérdéseket. Egy-egy témához ad válogatott szakirodalmat is. A kötet végén néhány jellemző atlasz-térképet is kinyomtattak. Igen hasznosnak tartjuk a történetileg is feldolgozott térképeket, demográfiai adatokat. A kérdőíveket fényképek, hangfelvételek is kiegészítették. Körülbelül egymillió (!) adat van a VMNA adatbázisában, ami visszakereshető. A számítógépes technológia ezt lehetővé is teszi. Éppen ezért ez a munka nem csupán egy fontos publikáció, hanem a mai Szerbia területén élő magyarok népi kultúrája megismerésében a legfontosabb, kikerülhetetlen forrásmű. Már említett többnyelvű kezelési programja pedig az egész európai néprajztudomány számára fontossá tette. Jól sikerült az igazán gazdag adattár áttekintő bemutatása a kommentárkötetben. Büszkesége a vajdasági és az egész magyar néprajztudománynak. Persze, még ez sem mindenre kiterjedő kézikönyv, úgyhogy van még mit kutatni, leírni, közölni, értelmezni a vajdasági magyar néprajzban! Ehhez megkerülhetetlen előzmény, eddig a legfontosabb kézikönyv, ez az Atlasz.

Természetesen nincs itt terünk részletesen bemutatni az egyes témákat, vagy akár csak felsorolni azt, hol van más forrásban ennél jobb áttekintés egy-egy témakörrel (népdal- és népzenei kiadványok, a készülő vajdasági magyar népmesetípus-katalógus stb.) – most csupán a figyelmet szeretnénk volna felhívni a nagy műre. Nyilvánvaló, hogy sokan és sokszor fogják használni, mind a helybeli, mind az egyetemes magyar népi kultúra tanulmányozása során.

Európában most ez a legkorszerűbb néprajzi atlasz.

Vogt Vilmos

HEREPEI JÁNOS:

A Kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei

Erdély nagy történettudósa Kelemen Lajos gyakran hangoztatta azt a véleményét, mely szerint a magyarság múltja, történelme nem mögöttünk, hanem alattunk van. Herepei János (1891–1970) neves művelődéstörténészünk kalotaszegi temetőről szóló kismonográfiájában többszörösen igazolta kortársa véleményét.

Herepei János igen fontos historikus feladatra vállalkozott: az Erdélyben található közép- és újkorai sírkövek feliratainak összegyűjtését, s a szövegek történelmi értelmezését tűzte ki célul. A rendkívüli alaposággal és szorgalommal végzett kutatómunka eredményeként először *A Házsongárdi temető régi sírkövei* (Budapest, 1988) című forrásértékű monográfiája jelent meg.

A két világháború között, mint a Kalotaszegi Református Egyházmegye tisztségviselőjének alkalma nyílt a kalotaszegi templomok, cintermek, temetők sírköveinek feltárására is. Először 15 kalotaszegi település 1800 előtti sírjeleit gyűjtötte össze, majd a sírkövek nyújtotta információkat kiélemezte a kalotaszegi levéltári források adataival. Herepei János hatalmas tudásanyag birtokában rekonstruálta a sírjelek alatt nyugvó nemes urak, lelképásztorok, iskolamesterek, uradalmi tisztségviselők, jobbágycsoport életét, mindennapjait. A sok apró információból mozaikszerűen összeálló kép hasznos adaléku szolgál Kalotaszeg XVI–XVIII. századi művelődéstörténetéhez. Az elszültyed sírkövek kiemelésében, az elkopott feliratok elolvasásában, értelmezésében tudós segítő-társakra talált Daróczy Ferenc vistai, Ady Elemér gyalui lelképásztorok, Ferenczi Sándor régész, Monoki István könyvtáros és mások személyében.

A sors azonban nem kedvezett Herepei János gyűjtésének Kalotaszegi anyaga, több más értékes kéziratával együtt a második világháború viharában, egy angol-szász bombatámadás során megsemmisült. A szerző évtizedek múlva hét kalotaszegi település megmaradt szórványanyagát újra összeállította és most Sas Péter szerkesztő ezt a kismonográfiát nyújtotta át az olvasónak. Azonban csak az, aki elolvassa ezt a könyvecskét értheti meg, hogy milyen nagy veszteség érte a Kalotaszeg-kutatást az eredeti kézirat megsemmisülésével.

A kismonográfia a hét település XVI–XVIII. századi sírkövei közül Gyaluból 11-et, Vistából 6-ot, Türeből 4-et, Szucsákból 2-öt és Egeresről, illetve Győrővásárhelyről egyet-egyet ismert. A XVI–XVIII. században Gyalu az erdélyi fejedelem kezén lévő vártartomány központja volt, ezért bizonyára nem véletlen, hogy innen került elő a legtöbb sírkő.

A Herepei által bemutatott sírkövek közül a két legjelentősebb síremlék az egeresi és a győrővásárhelyi templomban található. A csúcsíves

egeresi templomban lévő reneszánsz síremlékről a szerző alapos vizsgálat után megállapította, hogy az 1573-ban elhunyt *Bocskai Gábor* – Bocskai István erdélyi fejedelem testvérbátyja – sírját takarja. A gyeróvásárhelyi templomban *Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet* 1575-ből való sírtáblája pedig Kalotaszeg egyik ősi családjának nyughelyét őrzi. A sírtáblán látható címer, az olaszkoszorúban koronából kiemelkedő szarvas, valamint kísérői – a félhold és a csillag – honfoglaló magyar nemzetségre utalnak. (Az Erdélyben megtelepült őt magyar nemzetség) mindegyikére jellemző az állatalakos címer.) Herepei történelmi adatai mellett hivatkozik a néphagyomány által megőrzött mondákra is: a „*Gyerőfi-szöktető*” mondájában a család címerálata a szarvas játszik fontos szerepet. A történet szerint Gyerőfi a gögös nagyúr az istentiszteletet otthagva egy szarvas üldözésére sietett, de Gyeróvásárhely határában lévő szikláról lovával együtt a mélységbe zuhant.

A gyalui sírkövek többsége az 1633–34. évi nagy erdélyi pestisjárvány idejéből való. Ezeknek a sírjeleknek érdekes néprajzi vonatkozása van: a mészkőből faragott ereszes sírkövek tetején kisebb lyukat találunk, amely egy jelképes *zászlós kopja* kitűzésére szolgált. Az úgynevezett zászlós kopjas temetkezés ősi szokását Kalotaszegen hosszú időn keresztül megőrizték. A két világháború között még több kalotaszegi faluban álltak azok a *fűtől való fák*, amelyekhez egy-egy hosszú karóra kifeszített kendőket – a hajdani zászlós kopjafák kései utánzatát – erősítették.

Művészettörténeti és helytörténeti jelentősége van az 1728-ból való gyalui *Asztalos-család* sírjának. „*Gyaluban lakó Asztalos János*” festő-asztalos a törökvilág menekülő kismemeseként telepedett le a faluban és ott mesterségéből élt, fiával *„fára, deszkára virágokkal cifrázott”*. A hódoltság éveinek pusztításai után reneszánsz virágai elborítják a kalotaszegi festett mennyezeteket, szószékeket, padelöket. Festettek 1692-ben a ketesdi, 1697-ben a magyarbikali, 1699-ben a vistai, 1715-ben a kispetri templomokban. Műveik a mai Kalotaszeg legrégibb ilyen jellegű munkái.

Kalotaszeg a XVIII. században részese a korabeli Európa szellemi fejlődésének, Herepei Jánosnak ez a mondanivalója a vistai temetőben nyugvó *Tatai A.K. János* református lelkipásztor 1754-ből való, síremléke bemutatásakor. A Kolozsvári Református Kollégiumból induló deák előbb bánffy-nyudai iskolamester, majd zentli pap. Tudásvágya azonban továbbtanulásra ösztönözte és 32 esztendő korában külföldi akadémiákra indult. 1723-ban az Odera menti Frankfurtban, majd a hollandiai frankereai egyetemen találjuk. Könyvtára számára értékes műveket vásárolt, amelyeket, mint számos akadémista elődje, hazahozott Erdélybe. Tanulmányai befejezése után 1734-ben kolozsvári, kalotaszentkirályi, damosi, vistai lelkipásztorként hirdette azokat az európai eszméket, amelyeknek híve lett külföldi útja során.

Herepei kötetbe befejező részében *Inaktelkéről* 19 sírkő felíratát közölte, azonban ez az anyag kidolgozatlan, csak adattár formájában maradt meg. A sírkövek ismertetését a recenzens annyival egészíti ki, hogy ezek az emléklelek helybeli jobbágyok és zsellérek nyughelyét jelölik. A kőbe vésett családok nevei ugyanis az 1820. évi erdélyi un. Cziráky összeírás inaktelki jobbágyai között szerepelnek.

Herepei János tanulmányában gazdag levéltári forrásanyagot használt a Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye levéltárától, az kalotaszegi egyházközségek anyakönyvein át a Kolozsvári Református Kollégium irattáráig. Sas Péter szerkesztőnek igaza van abban, hogy az idézett dokumentumok egyes adatai már csak Herepei munkájában léteznek, mert az idők során elvesztek. Az erdélyi református papok és iskolamesterek 1741. évi homagialis eskü könyve például az 1970-es években még megvolt a Kolozsvári Akadémiai Levéltár anyagában (e sorok írója is használta), de az Állami Levéltárban való áthelyezése során eltűnt.

A szerző munkájához igen gazdag jegyzetanyagot is mellékel, amelyhez a szerkesztő hasznos, az olvasót eligazító, a további kutatásokat elősegítő megjegyzéseket fűzött. Érdemes lett volna a szerző által idézett források mai lelőhelyét is megjelölni, ugyanis ezek közül a fontos levéltári anyagok közül már több nem található a Herepei által megadott helyen. A Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye Levéltárát például *Ady László* egykori magyarnagykapusi lelkipásztor már rég beszállította az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárába Kolozsvárra.

A Herepei János által megkezdett kalotaszegi munkát folytatni kellene, hiszen kutatásai óta sok értékes sírkő került elő, amelyeket a lelkipásztorok bemenekítettek a templomokba. Rendkívüli munkát végzett ezen a téren *Sinka József* váralmási református pap, aki az 1960-as években, a diktatúra ellenére több régi elszülvedt sírkövet kiásított és bevitetett a templomba.

(Kolozsvár, 2001.)

Sebestyén Kálmán

KALLÓS ZOLTÁN:

Világszárnya

A szájhagyomány szerint a honfoglalás idején a Verecke felől érkeztek magyarok átkeltek a Meszesen, és úgy érkeztek le a Borsa-patak völgyébe. Válaszútta fel, jó huszonöt kilométerre, valahol a két Esküllő tájékán letáboroztak és újabb vérszerződést kötöttek, szövetséget egymással és a földdel, Erdélyország földjével. Ezután ismét elindultak lefelé, oda, ahol a Borsa patak a Szamosba torkollik s itt aztán szétválott a sereg. Egyik része lefelé ment, a Szamos völgyén, a másik része a völgyön fel, Kolozsvárra, a harmadik pedig be, a Meszes felé. Azóta hívják a falut Válaszútnak, legalábbis így tartja a falusiak hagyománya.

Kallós Zoltán Kossuth-díjas, Corvin-lánccal kitüntetett néprajztudós iskolát alapított szülőfalujában, Válaszúton. Iskolát a vidék falvaiban anyagi és lelki szörványban élő magyar gyerekek bentlakásos taníttatására. A tanítási órákat jelenleg a református egyháztól kölcsönbe kapott kántori lakban tartják, a délutáni tanulás és a kollégiumi elhelyezés pedig a falu szélén magasodó Kallós-házban történik. Nyáron nem csak mezősegi gyerekekkel találkozhatunk itt. Rendre visszatérnek ide a távoli Moldva csángó-magyar falvainak fiai és leánykái, hogy magyar szót, magyar írást tanuljanak, s ami a legfontosabb, hogy megtanulják becsülni, értékén kezelni saját hagyományaikat.

Válaszúton ma is utat választ a magyarság, vannak, akik a kultúravetszés, a gyökértelesség és a szétszóródás felé indulnak, mások Kallós Zoltánt követik, becsülik, összegyűjtik, megtartják és folytatják az ősöktől örökölt hitet, emberi tartást és hagyományt.

A Kallós-életmű most újabb, jelentős adalékkal gazdagodott. Kolozsváron a Tökés Elek vezette Stúdium Kiadó gondozásában jelent Kallós Zoltán „Világszárnya” című moldvai magyar népmese gyűjteménye. A kötet, az eddig zenei anyagokat fölvonultató Kallós Archivum részeként látott napvilágot. A benne szereplő valamennyi népmesét Demeter Antiné János Anna lészepdi csángó-magyar asszony mondta el, aki az 1960-as években Kodály Zoltánnak is énekelt és mesélt. Anna néni nem érthette meg meséi megjelenését, 2003. december 14-én meghalt. Páratlan tudása mégis él, csodálatos hangját őrzik Kallós felvételei, dalait Sebestyén Márta énekli a világ legfényesebb koncerttermeiben, meséi immár gyermekekhez, felnőttekhez egyaránt eljutnak a könyv segítségével. Demeter Antiné János Anna küzdelmes életének szép napja volt 2002. szeptember 24-e, amikor a bákói

Moldva Szállóban Nagy Károly Zoltántól, a Magyar Köztársaság Nagykövetségének tanácsosától átvehette a Népművészet mestere kitüntetést. A moldvai csángó-magyar kultúrát és Anna néni érdemeit Kallós Zoltán néprajzkutató és Pozsony Ferenc kutató, egyetemi tanár méltatta.

A „Világszárnya” című mesekönyvben van valóságos táltozmese, amely egyszerre a Szent István előtti magyar hitvilágba röpíti az olvasót, jó néhány ballada meseváltozata, valamint több mint egy tucat Krisztus-legenda. Többek között van égitest-szabadító mese, melyben a király eladja a Világ Világosságát egy sárkánynak. Kiszabadítására egy tálto gyermek, Hamupepelle – Világszárnya – jelentkezik. Ezt a mesét Benedek Elek gyűjtésében Szépmezőszárnyának hívják. De abban nincsenek olyan szereplők, akik emitt előfordulnak: Világkovácsa – a Földnek fenekében –, Világ Világossága, Világ Tudománya. Világszárnya ezeket mind visszaszerzi, megküzd a sárkányokkal és visszatér a földi világba. Az égen újból feltűnnek a csillagok, feltűnik a Hold és a Nap is, visszaáll a teremtett világ rendje. Meg kell jegyeznünk, hogy a kötetben több változatban is szerepel olyan mese amely a „Két testvér” néven ismert típusba tartozik, s tudni kell, hogy egyik első lejegyzett és nyomtatásban megjelent változata a békés megyei Újkigyósról származik.

A kötet békéscsabai bemutatóján Kallós Zoltán így vallott a gyűjtés körülményeiről: „Amikor a meséket gyűjtöttem, még nem volt magnó, kézírással jegyzetem mindent. Megbeszéltem Anna nénivel, hogy amikor felemeltem a ceruzát, ő folytatta a mesélést. Azért is jó volt ez a módszer, mert közben a mesélőnek volt ideje gondolkodni, pontosan, szépen megszerkeszteni a mesét. Demeter Antiné János Anna pedig szépen, nagyon szépen mesélt...”

Harangozó Imre

Vass Csaba illusztrációja a Világszárnya című könyvből